

Napredna gospodarstva i njihova uloga u razvoju sela u Poljskoj*

Izydor Adamski

U poljskoj su poljoprivredi individualna seljačka gospodarstva glavni proizvođači poljoprivrednih proizvoda. Prema tome, princip je poljoprivredne politike u Poljskoj — tražiti dodatne mogućnosti povećanja proizvodnje u njima, davati individualnoj poljoprivredi razvojne stimulanse, a istovremeno je povezati sa čitavim sistemom planske socijalističke privrede.

Predmet našeg interesa su ekonomski napredna seoska gospodarstva, to jest takva koja postižu znatno veću proizvodnju u odnosu na gospodarstva slične veličine, a koja su tipična za svoju okolinu. Ova se gospodarstva mogu smatrati motornim faktorom promjena u poljoprivredi. Anketna istraživanja, čije rezultate ovdje prezentiramo, vršio je Komitet za ispitivanja rajona industrijalizacija Poljske akademije nauka, i to u četiri općine (poljski: gromada tj. administrativno-teritorijalna jedinica u Poljskoj — o. prev.) kotara Plock,¹ i to 1961. i ponovo 1965. godine.

Među anketiranim gospodarstvima u četiri općine kotara Plock (Góra, Brudzen, Rogozino, Zagoty) vršen je izbor naprednih seoskih gospodarstava i to uspoređivanjem veličine gotove proizvodnje po 1 ha poljoprivrednih površina. U plockom kotaru je među 2750 gospodarstava s površinom od preko 2 ha odabrano 287 čija je cjelokupna proizvodnja bila barem za 30% veća od ukupne proizvodnje sličnih gospodarstava dotičnog sela s obzirom na površinu.

Nivo proizvodnje ispitivanih gospodarstava mjeren je indeksom vrijednosti gotove proizvodnje, tj. vrijednošću prodanih proizvoda (robna proizvodnja) te proizvoda koje je konzumirala porodica (vrijednost prirodne potrošnje porodice).

Gotova proizvodnja naprednih gospodarstava u plockom kotaru prosječno je viša za 56,1% od ukupne proizvodnje po 1 ha zasijanih površina kod svih

* Autor ovog članka Izidor Adamski zamjenik je glavnog urednika poljskog časopisa »Wies Wspolczesna« (Suvremeno selo). On je 1965. godine posjetio Agrarni institut. Ovaj prilog napisao je specijalno za »Sociologiju sela«, a budući da raspravlja o zanimljivoj problematici diferencijacije gospodarstava smatrali smo korisnim da ga objavimo u našem časopisu.

¹ Kotar Plock leži u centralnoj Poljskoj. To je rajon koji je brzo industrijaliziran. Plock je novi industrijski centar.

ispitivanih gospodarstava u rajonu, s površinom od preko 2 ha. U apsolutnim brojkama to iznosi 10.561 zlota/ha za napredna, i 6.742 zlota/ha u prosjeku za sva gospodarstva.

Analizirajući ekonomsku nadmoć naprednih gospodarstava treba ukazati da se njihova proizvodnja ne razlikuje samo kvantitativno, već i po strukturi proizvodnje.

Napredna gospodarstva na mnogo bolji način iskorištavaju poljoprivredne površine koje posjeduju, na šta ukazuje i analiza strukture usjeva.

Najkarakterističniji podaci o strukturi usjeva su slijedeći: u plockom rajonu žitarice zauzimaju 57,1% površine od toga pšenica 4,0%, dok na naprednim gospodarstvima u strukturi usjeva žitarice zauzimaju samo 54,7% površina, ali pšenica 4,7%. Indikativne su zatim slijedeće brojke: okopavine u plockom rajonu zauzimaju 27,1%, dok na naprednim gospodarstvima 29,8%, šećerna repa prosječno 8,1%, a na naprednim gospodarstvima 11,4% ostale industrijske biljke (uglavnom repica) u plockom rajonu predstavljaju 2,5% usjeva, a na naprednim gospodarstvima njihovo učešće iznosi 2,8%. U strukturi usjeva naprednih gospodarstava industrijske biljke zauzimaju ukupno 14,2% ili za 3,6% više od prosjeka u rajonu. Uzgajanje industrijskih biljaka je takva grana proizvodnje, čija gotovo cjelokupna vrijednost odlazi s gospodarstva kao robna proizvodnja. Prema tome, 14,2% obradivih površina naprednih gospodarstava nije ništa drugo do sirovinška baza industrijske proizvodnje. Ovom poljoprivrednom površinom u izvjesnom smislu raspolaže država, pa su na taj način gospodarstva snažno povezana sa cjelokupnom narodnom privredom.

U naprednim gospodarstvima na 100 ha zasijanih poljoprivrednih površina dolazi 90,5 grla krupne stoke, prema 70,4 grla prosječno u rajonu.² Nadmoć naprednih gospodarstava u odnosu na sva ostala gospodarstva ogleda se u tome da je kod njih vrijednost uzgojene stoke po jedinici površine veća za 68%. To znači da na naprednim gospodarstvima svako uvjetno grlo inventara daje 30,2% veću proizvodnu vrijednost nego na prosječnom gospodarstvu u čitavom plockom rajonu.

Sa stanovišta privredne računice neobično je važno ispitivanje efikasnosti kapitala investirano na naprednim gospodarstvima. Iz podataka proizlazi da je proizvodna vrijednost koja otpada na jedinicu vrijednosti kapitala u naprednim gospodarstvima veća za 19% od prosjeka u rajonu. Investicije na naprednim gospodarstvima dakle daju natprosječni efekt.

Općenito govoreći, pokazalo se da su ova gospodarstva vođena racionalnije od ostalih. Uz korištenje proporcionalno manjih proizvodnih troškova po jedinici površine ona postižu znatno veću vrijednost.

Napredna su gospodarstva za kratko vrijeme nadmašila ostala gospodarstva u njihovom privrednom razvoju i u današnjoj seljačkoj poljoprivredi u Poljskoj služe kao uzor upravljanja koje će se u budućnosti proširiti na ostala gospodarstva. U tim je gospodarstvima s pozitivnim rezultatom oprobana ispravnost primijenjenih stimulansa porasta poljoprivredne proizvodnje. Zahvaljujući prikupljenom praktičnom iskustvu, stručnoj spremi i ekonomskoj snazi svojih gospodarstava napredni poljoprivrednici mogu riskirati uvođenje tehničkih i organizacionih novina. Prema tome, napredna gospodarstva za većinu seoskih gospodarstava mogu biti praktičan primjer vrijedan oponašanja,

² Krupno grlo — 1 krava. Ostale životinje: telad, svinje, ovce preračunate su na tzv. uvjetna krupna grla pomoću odgovarajućih koeficijenata.

primjer utoliko realniji ukoliko će narodna privreda biti u stanju da podmiri rastuće potrebe sve većeg broja gospodarstava za velikim količinama umjetnog gnojiva, stočne hrane, trajnih sredstava, građevinskog materijala.

Naklonjenost proizvodnom razvitku seljačke privrede u uvjetima današnje poljoprivredne politike je velika. Od 1960. do 1964. godine izdaci za produktivne investicije seljačkih gospodarstava porasli su od 3,5 milijardi zlota godišnje na 4,9 mld zlota (u tekućim cijenama) ili za 37,6%, dok su izdaci na potrošna dobra porasli od 74,9 mld na 85,4 mld zlota ili samo za 14,1%.³ Prema tome, sve ukazuje na to da je naklonjenost prema proizvodnom iskorištavanju prihoda od strane seljačkih gospodarstava u postojećim uvjetima postala trajnom tendencijom.

Ipak se nameće pitanje: da li je primjer naprednog gospodarstva, s obzirom na materijalnu situaciju porodica koje njim upravljaju dovoljno atraktivan za ostale zemljoradnike? Da li ovaj proizvodni razvoj naprednih gospodarstava pruža toliko uočljivu razliku u porastu materijalne baze porodica koje upravljaju naprednim gospodarstvima, da bi ostali zemljoradnici bili skloni priznati ovo poboljšanje kao atraktivno u odnosu na uloženi trud?

SPECIFIČNOST ŽIVOTNIH UVJETA PORODICA S NAPREDNIM GOSPODARSTVIMA

Raspoložemo samo s nekim podacima koji ilustriraju materijalnu situaciju porodica koje upravljaju naprednim gospodarstvima. To su brožčani podaci koji kvantificiraju izvjesna obilježja standarda, kao što su kvalitet stambene zgrade i njezine opreme, posjedovanje određenih kućanskih aparata, uređaja itd.

Putem usporedbe može se stvoriti zaključak kako proizvodna situacija naprednih gazdinstava utječe na materijalnu situaciju seljačke porodice, ili drugačije, da li je lična korist seljačke porodice adekvatna njezinom proizvođačkom naporu, ulaganju koje ona čini kako bi povećala proizvodni potencijal poljoprivrednog gospodarstva.

Tabela 1

Veličina stambene zgrade seljačkih domaćinstava u rajonu Plock

Veličina posjeda (u ha)	Broj stambenih prostorija u kućama poljoprivrednika		Broj osoba po jednoj prostoriji	
	svih	naprednih	svih	naprednih
2— 5	2,1	2,6	1,9	1,8
5— 7	2,1	2,4	2,2	2,0
7—10	2,3	2,6	2,0	1,7
10—14	2,7	3,1	1,8	1,5
14—20	2,9	3,8	1,6	1,3
20 i više	3,0	3,8	1,5	1,2
Prosječno	2,3	2,7	2,0	1,7

³ Z. Kozłowski et al.: **Poljska poljoprivreda u 1964.** (Rolnictwo Polske w 1964. r.), izd Inst. za poljoprivrednu ekonomiku (Inst. Ekonomiki Rolnej), Varšava 1965. god.

Stambeni uvjeti u porodicama naprednih gospodarstava bolji su nego kod drugih seljačkih porodica. Napučenost stambenih prostorija kod porodica koja imaju po površini manja gospodarstva u principu je veća nego kod onih s prostorno većim gospodarstvima. Jedino porodice koje imaju manje gospodarstvo imaju niži indeks napučenosti prostorija nego porodice srednjih poljoprivrednika. Razlog tome je to što su u toj grupi porodice seljaka-radnika i tzv. porodice u razvoju, čija je veličina stana prilagođena budućoj strukturi porodice (mladi brakovi).

Uočljivo je da se prema porastu prostora povećava razlika između napučenosti stana u korist naprednih gospodarstava. Pokazuje se da se na malim naprednim gospodarstvima efekt nivoa gospodarenja slabije odražava u poboljšanju stambenih prilika porodice. Tek se u većim naprednim gospodarstvima zapaža izrazita razlika između stambenih uvjeta ovih od ostalih seljačkih porodica. Visoka proizvodnja malih i srednje naprednih gospodarstava ne pruža im, proporcionalno tome, poboljšanje stambenih uvjeta.

Naravno, indeks napučenosti stambenog prostora ne može biti dovoljno mjerilo stambenih uvjeta porodice, iako se općenito utvrđuje dodatna korelacija između ove determinante (veličine stana) i indeksa koji odražavaju opću situaciju seljačke porodice.⁴

Važan je i kvalitet ovih stanova, te njegova oprema. Određeni stupanj napučenosti stambenog prostora tek u zajednici s drugim determinantama kvaliteta tog stana pruža puniju sliku stambenih uvjeta porodice.

Kvalitet stanova, ocijenjen na način kako prikazuje tabela 2 na »naprednim gospodarstvima« bolji je nego na »svim gospodarstvima«. Glinom nabijen pod, škop na krovu ili opet (zemljani zidovi — o. p.) znak je veoma loših stambenih uvjeta.⁵ To je tužan ostatak prošlosti. Kako se vidi, čak i kod seoskih porodica koje upravljaju visokoproduktivnim gospodarstvima nailazimo na takve slučajeve. Gotovo svaka peta porodica u ispitivanim općinama rajona Plock u stanu nema drveni pod, a slično je i kod svake jedanaeste porodice s naprednim gospodarstvom.

Tabela 2

Kvalitet stanova u seoskim gospodarstvima u kotaru Plock

Veličina posjeda (u ha)	Postotak kuća koje imaju samo s glinom nabijen pod		Postotak kuća koje imaju djelomično glinom nabijen pod	
	svih	naprednih	svih	naprednih
2— 5	22,4	15,6	9,2	6,3
5— 7	20,2	10,6	10,0	9,6
7—10	16,2	5,7	12,3	11,4
10—14	10,6	5,0	11,6	12,5
14—20	13,8	—	14,9	10,0
20 i više	2,1	—	18,0	—
Prosječno	18,4	9,0	11,8	9,4

⁴ A. Stasjak: *Izmjene u stambenoj situaciji seoskog pučanstva u Poljskoj od 1950—1960. godine* (Przemiany w sytuacji mieszkaniowej ludności wiejskiej w Polsce w latach 1950—1960), *Suvremeno selo* (Wies Wspolczesna) br. 3/1963.

⁵ U tradicionalnoj seljačkoj arhitekturi u Poljskoj do početka XX stoljeća u kućama nije bilo drvenog poda, nego je bio sačinjen od nabijene zemlje. Danas se takve kuće ne grade.

Podaci u tabeli 3 pokazuju da je u plockom kotaru relativno vrlo nizak standard opreme seljačkih domova s obzirom na moderne kućanske aparate. Opremljenost stanova u klasama od I do III formirana je na temelju izvješnog minimuma (iako upotreba radioprijemnika ili električne struje u šezdesetim godinama XX stoljeća ne može biti obilježje istaknutog noviteta). Tek standard IV i V klase (televizor, stroj za pranje rublja, usisavač ili tekuća

Tabela 3

*Standard opremljenosti stana seljačkih porodica u kotaru Plock**

Prostorne grupe gazdinstava (u ha)	Porodice prema klasi (I—V) opremljenosti stanova									
	porodice svih poljoprivrednika					porodice naprednih poljoprivred				
	I	II	III	IV	V	I	II	III	IV	V
2—5	53,1	8,8	32,9	3,2	1,0	42,2	14,0	31,2	10,9	1,5
5—7	47,3	10,1	38,7	2,6	0,2	36,1	10,3	49,5	4,1	—
7—10	46,2	13,0	35,7	3,6	0,5	35,2	14,7	41,1	5,9	2,9
10—14	45,7	10,5	34,9	7,5	1,1	25,0	20,0	42,5	7,5	5,0
14—20	44,8	17,3	29,9	6,9	—	20,0	10,0	30,0	40,0	—
20 i više	32,6	12,6	36,8	15,8	1,1	22,2	11,1	44,5	22,2	—
Prosječno	46,7	10,8	36,6	5,3	0,6	34,7	13,5	41,7	8,3	1,7

*Klasifikacija porodica prema klasama opremljenosti kuća vršena je ovako: ako u stanu nema nikakvih uređaja osim neophodnog namještaja i opreme — takvu smo kuću stavili u I klasu; detektorski prijemnik ili šivaći stroj uvjetovao je II klasu; električna struja i radio-aparat uvjet su za III klasu; stroj za pranje rublja ili televizor za IV klasu i konačno tekuća voda ili kupaonica u stanu — V klasa (klasifikacija prema D. Markovskoj, koautorici rada **Društveno-ekonomska struktura sela u rajonu Plock** (Spoleczno-ekonomiczna struktura wsi w rejonie Plocka), Državna poljoprivredna i šumarska izdanja (Panstwowe Wydawnictwa Rolnicze i Lesne) Varšava 1963.

voda i kupatilo u stanovima) mogu se smatrati izrazom suvremene civilizacije i gradskog načina opremljenosti. No, njih ima samo 5,9% svih seljačkih porodica u kotaru Plock, odnosno 10% porodica naprednih poljoprivrednika. Istovremeno 34,7% porodica koje upravljaju naprednim gospodarstvima nemaju u stanu ničeg osim neophodnog pokućstva, često zaista primitivnog. Napredno gospodarstvo koje po prostornoj jedinici postiže za 56,6% veću proizvodnju od ostalih, susjednih gospodarstava ne pokazuje dakle toliko značajnu razliku prema drugim gospodarstvima s obzirom na životne uvjete i standard porodice.

Visokoproduktivna seljačka gospodarstva su prije svega proizvodni organizmi koji zahtijevaju velika ulaganja, dakle i odricanja od strane seoskih porodica. U ovim gospodarstvima, dilema da li dohodak odrediti za nepodmirene potrebe porodice ili za rastuće potrebe gospodarstava, najčešće se rješava u korist ovog posljednjeg. Napredno gospodarstvo s te strane nije veoma privlačno, osobito za buduća pokoljenja poljoprivrednika. Naime, ono ne rješava permanentnu disproporciju između potreba seljačke porodice i mogućnosti da ih se podmiri.

NIVO ZNANJA I KULTURE NAPREDNIH POLJOPRIVREDNIKA

Ne raspoložemo s podacima koji bi nam predočili stvarni nivo znanja (općeg i poljoprivrednog) poljoprivrednika. Materijal s kojim raspoložemo sadrži podatke o nekim formalnim elementima, koji mogu posredno svjedo-

čiti o nivou obrazovanja ispitivanih poljoprivrednika. To su podaci o općem obrazovanju, školskoj spremi, stručnom poljoprivrednom osposobljavanju, o broju i vrsti knjiga koje porodica posjeduje u kući, te o praćenju dnevne, stručne poljoprivredne i druge štampe. To su dakle posredne determinante nivoa znanja i kulture ove skupine poljoprivrednika. Ovdje navodimo tzv. indeks naobrazbe⁶ koji je sintetski stvoren iz indeksa obrazovnog nivoa naprednih poljoprivrednika i njihova uspoređenja s nivoom izobrazbe svih poljoprivrednika.

Uspoređujući nivo naobrazbe dviju ispitivanih skupina poljoprivrednika lako se može utvrditi, da je obrazovni nivo naprednih poljoprivrednika viši. Obrazovni nivo naprednih poljoprivrednika u odnosu na ostale ispitivane poljoprivrednike u rajonu, prva je karakteristika koja ovu skupinu diferencira od ostalih poljoprivrednika.

Svaki osmi poljoprivrednik u četiri ispitivane općine nema nikakve formalne naobrazbe i mnogi od njih su vjerojatno analfabete. I u skupini naprednih gospodarstava izvjestan postotak poljoprivrednika nema nikakve naobrazbe (svaki deseti napredni poljoprivrednik). Postotak poljoprivrednika bez obrazovanja opada u grupama posjeda s većom površinom.

Tabela 4

Opća naobrazba poljoprivrednika u kotaru Plock

Veličina gospodarstva (u ha)	Postotak poljoprivrednika bez naobrazbe na gospodarstvima		Postotak poljoprivrednika s naobrazbom većom od osnovne* na gospodarstvima		Indeks opće naobrazbe poljoprivrednika na gospodarstvima	
	svim	naprednim	svim	naprednim	svim	naprednim
2—5	12,0	7,7	3,4	7,6	1,1	1,3
5—7	13,2	4,2	0,6	6,4	1,0	1,3
7—10	13,7	4,4	0,7	4,4	1,0	1,2
10—14	10,8	2,5	1,4	7,5	1,1	1,3
14—20	6,9	—	4,5	20,0	1,2	1,7
20 i više	4,2	—	5,3	11,1	1,3	1,5
Prosječno	12,2	4,1	1,5	7,0	1,1	1,3

* Osnovna naobrazba — 7 razreda osnovne škole. Osnovne škole sa 7 razreda postoje u Poljskoj od 1921. godine.

Na suprotnoj strani manji postotak poljoprivrednika s naobrazbom većom od osnovne, ponajčešće s nepotpunom srednjom, a ponekad i s potpunom srednjom školom. U skupini naprednih gospodarstava mnogo je veći postotak poljoprivrednika koji imaju obrazovanje više od osnovnog. Ipak, naobrazba naprednih poljoprivrednika nije visoka. Ako se ovdje poslužimo indeksom naobrazbe, on bi u ovoj skupini iznosio 1,3 boda što prema skali koju smo prihvatili odgovara nepotpunoj osnovnoj naobrazbi. Samo u grupama prostorno većih gospodarstava taj indeks ima vrijednost od 1,5—1,7 bodova,

⁶ Indeks opće naobrazbe ispitivanih grupa poljoprivrednika izračunat je ovako prema bodovima: poljoprivrednik bez naobrazbe — 0 bodova, poljoprivrednik koji ima nepotpuno osnovno obrazovanje — 1 bod, potpuno osnovno — 2 boda, nezavršeno srednje obrazovanje — 3 boda, potpuno srednje obrazovanje — 4 boda, obrazovanje veće od srednjeg — 5 bodova. Zatim su izračunati indeksi za pojedine grupe množeci broj poljoprivrednika određene naobrazbe s odgovarajućim koeficijentima, a suma dobivenih umnožaka dijeli se s brojem poljoprivrednika u danoj grupi gospodarstava.

odnosno, približava se stupnju potpunog osnovnog obrazovanja. U grupi koju smo mi ispitivali, samo dva poljoprivrednika imaju više (poljoprivredno) obrazovanje, a nekolicina (20) srednje (i to ne uvijek poljoprivredno, nego često općeobrazovno, tehničko, trgovačko itd.).

Tabela 5

Stručno obrazovanje poljoprivrednika u kotaru Plock

Veličina gospodarstva (u ha)	Svi poljoprivrednici = 100			Napredni poljoprivrednici = 100		
	bez stručnog obrazovanja	s poljoprivrednim obrazovanjem	s drugim stručnim obrazovanjem	bez stručnog obrazovanja	s poljoprivrednim obrazovanjem	s drugim stručnim obrazovanjem
2— 5	87,2	0,8	10,8	73,4	—	26,6
5— 7	94,6	0,9	4,3	89,7	2,1	8,4
7—10	96,3	1,1	2,5	94,1	4,4	1,5
10—14	95,8	2,2	1,7	90,0	5,0	5,0
14—20	94,1	2,4	2,3	70,0	30,0	—
20 i više	90,6	4,2	5,2	77,8	22,2	—
Prosječno	93,7	1,3	4,6	86,6	4,2	9,2

Podaci iz tabele 5 dokazuju činjenicu niskog nivoa stručne spreme plockih poljoprivrednika. Stručno obrazovanje poljoprivrednika, naročito poljoprivredno, u ovom je kotaru, uostalom kao i u čitavoj Poljskoj, rijetka pojava. Među poljoprivrednicima koji vode po površini veća gospodarstva slučajevi poljoprivredne naobrazbe su češći negoli kod zemljoposjednika s malim i srednjim imanjem. Međutim, stručna nepoljoprivredna naobrazba (često nesvršena bravarska, stolarska škola, naukovanje kod privatnog zanatlije itd.) češća je pojava među sitnim poljoprivrednicima nego li kod srednjih ili većih. To proizlazi iz činjenice da je u grupi malih gospodarstava izvjestan postotak seljaka-radnika koji su se pripremali za drugu profesiju i samo se dodatno bave zemljoradnjom.

U skupini naprednih poljoprivrednika ove se glavne tendencije potvrđuju također time, što je poljoprivredna sprema znatno češća negoli u čitavoj skupini plockih poljoprivrednika, češća je također stručna nepoljoprivredna sprema, ali ona se odnosi samo na napredne poljoprivrednike koji imaju mala i srednja napredna gospodarstva.

Nivo stručne spreme naprednih poljoprivrednika uglavnom je bolji. Ovdje uzimamo u obzir i nepoljoprivrednu stručnu sprema koja se u individualnom seljačkom gospodarstvu često pokazuje kao veoma korisna. Poznavanje zanata — kovačkog, bravarskog, stolarskog, pa i u manjoj mjeri, od pomoći je u radu na seljačkom gospodarstvu. U tradicionalnom seljačkom gospodarstvu to je bio naprosto neophodan dio umješnosti seljaka, koja se danas izdvojila, iako ne potpuno, ali uglavnom zato što poljsko selo nadalje trpi od nedostatka svake vrste tehničkih usluga. Čak ako bi ove usluge bile općenito pristupačne, tehnička znanja poljoprivrednika su neophodna zbog konzervacije poljoprivrednih uređaja i strojeva, te njihove eksploatacije.

Bolja stručna sprema naprednih poljoprivrednika, kao i opće obrazovanje, nameće zaključak da ovaj faktor ima pozitivan utjecaj na proizvodne

napore poljoprivrednog gospodarstva i da je do sada slabo korišten u procesu proizvodnog porasta poljoprivrede. Troškovi za stručno obrazovanje poljoprivrednika još nisu tretirani kao svojevrsan element investiranja u proizvodnju. Brojna naučna ispitivanja na tom području, iako su vršena u drugim sektorima, pokazuju da su izdaci za obrazovanje kadrova, ako se radi o porastu produktivnosti rada, jedno od najefikasnijih ulaganja.⁷ Jasno je, da je ispitivanje efekata obrazovanja poljoprivrednika u mikroekonomskoj skali i donošenje zaključaka na toj osnovi neizmjereno teško, jer na porast poljoprivredne proizvodnje utječe mnogo drugih faktora. Ne samo poljoprivredno znanje ili opće znanje poljoprivrednih proizvođača već i materijalni faktori: povezani s njima, odlučuju o proizvodnim efektima poljoprivrede.

Kroz stupanj opće te stručne naobrazbe poljoprivrednika ne ogledaju se sve karakteristike obrazovanja i kulturnog nivoa poljoprivrednika. Našu analizu treba popuniti podacima o korištenju sredstava masovnog komuniciranja, kao što je štampa, knjiga, radio itd. Uostalom, sociološka ispitivanja pružaju dokaze da na proširivanje poljoprivrednog znanja u Poljskoj mnogo utječe stručna štampa.⁸

Ne može se, doduše, staviti znak jednakosti između abonmana na časopis i njegovog čitanja, a posebno usvajanja njegovog sadržaja, kao što se ne može prihvatiti ni to da je pretplata na časopis rezultat izvjesne potrebe i uvjerenja da je čitanje novina od koristi u životu čovjeka. Izrazito je veći postotak porodica naprednih poljoprivrednika, nego li ostalih koje su pretplaćene na časopise, a izrazito veći broj pretplaćenih listova koji otpadaju na jednu porodicu naprednih poljoprivrednika, svjedoči o većim kulturnim interesima naprednih poljoprivrednika. Časopisi koji se čitaju u poljskom selu veći dio svojih stupaca posvećuju propagiranju poljoprivrednog znanja, privrednim informacijama, problematici upravljanja gospodarstvom, mogućnostima snabdijevanja i prodaje, jednom riječju širenju poljoprivredno-ekonomske informacije, koja je neophodna u vođenju poljoprivrednog gospodarstva.

U strukturi aboniranih časopisa u grupi naprednih gospodarstava zapažamo zanimljivu razliku u odnosu na strukturu časopisa na koje su pretplaćeni ostali poljoprivrednici u kotaru Plock. U ispitivanim općinama masovni časopisi za selo »Općina — poljski seljak« (Gromada — Rolnik Polski)⁹ i seosko izdanje »Priateljice« (Przyjaciolka)¹⁰ čine 76% aboniranih listova. Međutim, u grupi naprednih poljoprivrednika samo 63,5%. Veći je međutim postotak partijskih listova kao »Seljački put« (Chlopska droga)¹¹ i »Zeleni barjak« (Zielony sztandard)¹² — 8,2%, dok u ispitivanim općinama ovi listovi čine samo 6% ukupnog broja rasprostranjenih časopisa.

Pojava promjene čitalačkog interesa u porodicama naprednih poljoprivrednika vrijedna je posebnog ispitivanja. Popularne novine za selo, naročito »Gromada-Rolnik Polski« kod njih potiskuju druge novine, posebno političke i

⁷ B. Suchodolski: **Ekonomika prosvjete — rođenje naučne discipline** (Ekonomika osviatey — narodnyy dyscypliny naukovej), Kultura i društvo (Kultura i Spolecznstwo) br. 5/1964, te B. Suchodolski: **Centralni problem ispitivanja na području ekonomike prosvjete** (Centralny problem badań w zakresie ekonomiki osviatey), Suvremeno selo (Wies Współczesna) br. 5/1964.

⁸ A. Olszewska-Krukowa i W. Makarczyk: **Čitaoci štampe na selu i njezina uloga u širenju poljoprivrednog znanja** (Czytelnictwo prasy na wsi i jej rola w upowszechnianiu wiedzy rolniczej), Centar za ispitivanje poznavanja štampe (Osrodek Badań Prasoznawczych), Krakov 1966.

⁹ Masovni poljoprivredni list.

¹⁰ Masovni list seoskih žena.

¹¹ List kojeg CK PURP izdaje za selo.

¹² Organ komiteta Ujedinjene narodne stranke (seljačke partije).

partijske, te ostali časopisi koji ne spadaju u izrazito tradicionalnu »seosku štampu«. U tim se porodicama, dakle, čitaju stručni poljoprivredni listovi, a također i društveno-kulturni, zabavni itd. Izvjesna kriza onih časopisa koje su do sada pratili poljoprivrednici svjedoči o proširenju kulturno-prosvjetnih interesa naprednih poljoprivrednika. Konačno, taj proces sociolozi prate u čitavoj seoskoj javnosti. To je dokaz da interes poljoprivrednika prelazi okvire striktno seoske i poljoprivredne problematike, i da njih sve više zanima cjelokupna suvremena problematika zemlje i svijeta.

Tabela 6

Pretplate na štampu poljoprivrednih porodica u kotaru Plock

Veličina gospodarstva (u ha)	Koliki je postotak gospodarstava pretplaćen na bilo koje novine		Broj pretplatećnih listova koji otpadaju na jedno ispitivano gospodarstvo	
	svih	naprednih	svih	naprednih
2— 5	58,3	70,3	0,71	1,15
5— 7	60,3	70,5	0,75	1,12
7—10	66,1	74,8	0,80	1,05
10—14	69,3	77,8	0,92	1,55
14—20	85,1	90,0	1,15	1,56
20 i više	71,6	89,0	1,02	1,50
Prosječno	60,4	73,4	0,80	1,19

Posjedovanje biblioteke i stupanj njenog korištenja vidi se iz tabele 7. Općenitije, ona se više koristi u porodicama naprednih poljoprivrednika nego kod ostalih. Ipak, ovi podaci dokazuju da se knjiga, na žalost, ni u naprednim seljačkim porodicama mnogo ne koristi.

Preko 57% porodica naprednih poljoprivrednika nema nikakvih knjiga, osim priručnika školske djece (69,4% ukupnog broja poljoprivrednika), ali i u svakom četvrtom domu naprednih poljoprivrednika ima preko 10 knjiga (često nekoliko desetaka), dok se u svim seoskim gospodarstvima kotara Plock susreće takva mala biblioteka u svakoj desetoj kući.

Može se dakle reći da se napredni poljoprivrednici ističu većom kulturnom aktivnošću, imaju veće mogućnosti korištenja stručnog znanja i informacija. Ove karakteristike naprednih poljoprivrednika posredno utječu na veću efikasnost gospodarenja, prihvatanje inovacija u proizvodnji, robnost proizvodnje i slično.

MJESTO NAPREDNIH POLJOPRIVREDNIKA U DRUŠTVENO-EKONOMSKOM ŽIVOTU SELA

Neka sociološka ispitivanja koja su u posljednje vrijeme vršena u Poljskoj pružaju dokaze da postoji snažna vezi između društvene aktivnosti poljoprivrednika i nivoa njihova gospodarenja. To znači da poljoprivrednici aktivni u društvenom životu sela i u društveno-profesionalnim (poljoprivrednim kružocima, zadugarstvu) ili društveno-političkim organizacijama postižu

bolje rezultate na svojim gospodarstvima.¹³ U našem društveno-ekonomskom sistemu preko društveno-profesionalnih organizacija (kojima u velikoj mjeri stalno upravljaju seljaci) pružaju se usluge i vrši robna razmjena. Osim toga, društveno-profesionalne a i društveno-političke organizacije, pružajući poljoprivredne i ekonomske informacije, u prvom redu su takve institucije koje pružaju usluge na području širenja poljoprivrednog znanja u širokom smislu te riječi.

Tabela 7

Kućne biblioteke u seoskim porodicama u kotaru Plock

Specifikacija	Postotak seoskih porodica	
	svih	naprednih
Nema kod kuće nikakvih knjiga, osim dječjih školskih priručnika	69,4	57,8
Ima 10 knjiga	17,4	16,7
Od toga samo		
poljoprivredne	10,9	10,8
nepoljoprivredne	4,7	2,4
poljoprivredne i nepoljoprivredne	1,8	3,5
Ima preko 10 knjiga	10,4	23,4
Od toga samo		
poljoprivredne	2,0	7,0
nepoljoprivredne	2,4	4,9
poljoprivredne i nepoljoprivredne	6,0	11,5
Nema podataka	2,8	2,1
Ukupno:	100,0	100,0

Ove organizacije u većoj ili manjoj mjeri djeluju na proizvodni proces u seljačkom gospodarstvu, vežu ga uz sistem narodne privrede, igraju ulogu faktora koji stvara promjene u njegovoj ekonomici i organizaciji. Neka druga ispitivanja dokazuju da poljoprivrednici koji imaju visoko-produktivna gospodarstva radije od ostalih prihvaćaju npr. program rada poljoprivrednih kružoka.¹⁴

Učešće u radu političkih organizacija češća je pojava među poljoprivrednicima malih i srednjih posjeda negoli među onima s većim imanjima, dok je obrnuta tendencija sudjelovanja u radu poljoprivrednih kružoka. Uspoređivanje pak između svih poljoprivrednika i naprednih poljoprivrednika pokazuje da je društveno-organizaciona aktivnost ovih posljednjih znatno veća od aktivnosti svih ostalih. Tu se ipak mogu zapaziti izvjesne razlike u pripadnosti pojedinih grupa organizacijama. Među naprednim poljoprivrednicima (suprotno od skupine svih poljoprivrednika) postotak onih koji su učlanjeni

¹³ J. Koszek: **Društveno-političke osnove seljaka** (Podstawy społeczno-polityczne chłopów), Sociološko-politička izučavanja (Studja Socjologiczno-polityczne) br. 18/1964; F. W. Mleczo: **O ispitivanjima stručne i društvene aktivnosti seljaka** (Z badań nad aktywnością zawodową i społeczną chłopów), Osselineum, Wrocław 1964; S. Dziabala: **Prirodno i institucionalno vodstvo u društvenom životu sela** (Przywództwo naturalne i instytucjonalne w życiu społecznym wsi), Sociološko-politička izučavanja (Studja Socjologiczno-polityczne) br. 15/1963.

¹⁴ D. Galaj i T. Hunek: **Stupanj akceptiranja programa poljoprivrednih kružoka od strane seljaka** (Stopień akceptacji programu kółek rolniczych przez chłopów), Suvremeno selo (Wies Współczesna) br. 12/1965.

u političku organizaciju raste kod prostorno većih gospodarstava (kod svih poljoprivrednika ovaj postotak opada s porastom veličine posjeda).

Ako je riječ o stupnju organiziranja poljoprivrednika u poljoprivredne kružoke, onda je on viši kod naprednih poljoprivrednika. Svaki peti napredni poljoprivrednik bio je polovinom 1961. godine član poljoprivrednog kružoka. (Istovremeno je u ispitivanim općinama u poljoprivredne kružoke bio učlanjen svaki osmi poljoprivrednik).

Tabela 8

Sudjelovanje poljoprivrednika kotara Plock u radu institucija društveno-ekonomskog života sela

Veličina gospodarstva (u ha)	Koliki je postotak svih poljoprivrednika učlanjen u:				Koliki je postotak naprednih poljoprivrednika učlanjen u:			
	političke organizacije ZSL ¹ PURP ²	poljoprivredne kružoke	druge društ. organizacije, seljačke zadruge, društva proizvođača	vrši funkcije odbornika, predsjednika	političke organizacije ZSL PURP	poljoprivredne kružoke	druge društ. organizacije, seljačke zadruge, društva proizvođača	vrši funkcije odbornika, predsjednika
2—5	15,8	10,2	9,4	3,8	20,0	29,1	10,9	9,2
5—7	16,3	11,5	5,9	5,8	19,8	17,8	12,5	13,7
7—10	17,4	10,7	7,5	8,2	28,0	14,7	7,4	7,3
10—14	13,9	13,3	9,1	9,1	22,5	22,5	17,5	30,0
14—20	6,9	14,8	6,9	3,4	40,0	20,0	—	10,0
20 i više	7,4	17,9	6,3	5,3	33,3	22,2	11,1	11,1
Prosječno	15,4	12,5	7,3	6,4	23,1	20,2	11,2	12,9

¹ ZIS — Ujedinjena narodna stranka (seljačka partija — Zjednoczone Stronnictwo Ludowe) okuplja seljake i inteligenciju seljačkog porijekla. Broji 240 tisuća članova.

² PURP — Poljska ujedinjena radnička partija (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza — PZPR), marksistička je partija i rukovodeća politička snaga u Poljskoj. Okuplja pripadnike svih društvenih slojeva pa i seljake.

Slične tendencije zapažamo u slučaju analize pripadnosti poljoprivrednika drugim društveno-ekonomskim organizacijama (uglavnom zadržnim: općetrgovačkim, mljekarskim, štedno-posudbenim te voćarskim zadrugama).¹⁵

Činjenica da u organiziranom radu raznih institucija društveno-ekonomskog života sela, učestvuju prije svega napredni poljoprivrednici dokazuje da ove organizacije, a naročito poljoprivredni kružoci i zadrugarstvo imaju pouzdan oslonac u seoskoj sredini. Rad ovih organizacija prihvaćen je u seoskom miljeu činjenicom da su napredni poljoprivrednici pristupili ovim organizacijama. Ispitivanja D. Galaja i T. Huneka dokazuju da napredni poljoprivrednici tvore čvrst aktiv ovih organizacija, da oni odlučuju o suštinskim problemima rada poljoprivrednih kružoka.¹⁶

Da bismo tačno odredili stupanj društvene aktivnosti ispitivanih grupa poljoprivrednika, poslužimo se tzv. indeksom društvene aktivnosti poljoprivrednika.¹⁷

¹⁵ U Poljskoj djeluju na selu četiri vrste zadruga: općetrgovačka, mljekarska, voćarska i kreditna. Svaka ima svoju zasebnu centralu.

¹⁶ D. Galaj i T. Hunek: op. cit.

¹⁷ Indeks društvene aktivnosti izračunat je dijeljenjem broja članova koji pripadaju pojedinih društveno-političkim i privrednim organizacijama s brojem poljoprivrednika u dotičnoj grupi.

Pripadnost određenim organizacijama svjedoči o sklonostima (manjim ili većim) za uključivanje u društveni život sela. Kod naprednih poljoprivrednika postoji interes ne samo za probleme vlastitog gospodarstva već i za život sela, općine, proizvodnog rajona. Može se, dakle, na temelju ovog indeksa, uz odgovarajući oprez, stvoriti mišljenje o stupnju društveno-ekonomske aktivnosti naprednih i ostalih poljoprivrednika u seoskoj sredini.

Tabela 9

Indeks društvene aktivnosti poljoprivrednika u kotaru Plock

Veličina gospodarstava u ha	svih	naprednih
2— 5	0,39	0,79
5— 7	0,39	0,64
7—10	0,43	0,57
10—14	0,45	0,92
14—20	0,32	0,70
20 i više	0,36	0,78
Prosječno	0,42	0,67

Taj indeks izračunat za skupinu svih ispitivanih poljoprivrednika u općinama plockog kotara pokazuje, da se najvećom društveno-ekonomskom aktivnošću odlikuje grupa poljoprivrednika koji posjeduju gazdinstvo od 7—14 ha (srednji), dok krajnje grupe — poljoprivrednici s malo zemlje i oni s velikim posjedom — imaju niže indekse aktivnosti. Druga se tendencija ispoljava kod skupine naprednih poljoprivrednika, i to u smislu veće vrijednosti ovog indeksa. U ovoj skupini najnižom se aktivnošću odlikuju gospodarstva s površinom od 5—10 ha, a krajnje grupe najvišom.

Važno je istraživanje ekonomskih posljedica ove aktivnosti. Aktivnost u društveno-ekonomskim organizacijama u stvari se svodi na učešće u podjeli materijalnih sredstava (u poljoprivrednim kružocima, zadrugarstvu). Preostaje stoga objasniti da li učešće naprednih poljoprivrednika u radu društveno-ekonomskih organizacija u većem (nego što se tiče svih gazdinstava) stupnju uzrokuje uključivanje naprednih gospodarstava u toku privredne djelatnosti ovih institucija.

U času ispitivanja mali je broj seoskih gospodarstava koristio usluge poljoprivrednih kružoka.

Ipak, iz tabele 10 vidljiva je činjenica da napredna gospodarstva češće koriste uslužnu djelatnost poljoprivrednih kružoka od ostalih. Ako se pak radi o diferencijaciji korištenja usluga poljoprivrednih kružoka između raznih grupa gospodarstava, onda je u skupini svih gospodarstava usluge poljoprivrednih kružoka najintenzivnije koristila grupa gospodarstava s površinom od 10—14 ha, a u skupini naprednih gospodarstava manja gospodarstva od 2—5 i 5—7 ha. Ispitivanja D. Galaja i T. Hunka vršena su u ovom kotaru u dijelu sela, koja su obuhvaćena prvom velikom plockom anketom (1964. god.), pokazala su da su sitna gospodarstva i najveća gospodarstva glavna klijen-

tela poljoprivrednih kružoka.¹⁸ U cijelosti napredna gospodarstva dvaput češće koriste strojeve poljoprivrednih kružoka nego ostala gospodarstva.

Tabela 10

Savez seoskih gospodarstava u kotaru Plock u radu poljoprivrednih kružoka

Specifikacija	Veličina gospodarstava u ha						
	2—5	5—7	7—10	10—14	14—20	20 i više	prosječno
Koliki je postotak gospodarstava koristilo bilo kakve usluge poljoprivrednog kružoka							
a) svih	17,0	15,9	15,7	20,2	16,1	17,9	16,8
b) naprednih	26,6	20,3	17,2	17,5	40,0	11,1	21,2
Koliki je postotak gospodarstava posuđivao iz poljoprivrednog kružoka vršalice							
a) svih	13,0	13,7	13,1	15,5	8,1	9,7	13,3
b) naprednih	15,6	16,0	12,9	10,0	20,0	11,1	14,3
Koliki je postotak gospodarstava posuđivao iz poljoprivrednog kružoka traktore							
a) svih	4,3	3,0	3,4	5,6	5,7	6,7	3,9
b) naprednih	9,4	8,5	4,3	10,0	30,0	—	8,4
Koliki je postotak gospodarstava posuđivao iz poljoprivrednog kružoka druge strojeve							
a) svih	10,3	6,4	6,9	14,8	16,4	18,4	8,8
b) naprednih	10,9	11,7	8,6	10,0	10,0	—	10,1

Može se zapaziti izvjesna, doduše ne sasvim izrazita, ali zamjetljiva pravilnost, da po površini veće napredno gospodarstvo manje koristi strojne usluge poljoprivrednih kružoka (bez traktora), dok ih srednja i sitna napredna gospodarstva vrlo intenzivno uzimaju.

Ta je pravilnost logična, jer veća napredna gospodarstva raspolažu prilično širokim asortimanom vlastitih poljoprivrednih strojeva i u tom pogledu mogu dobrano podmiriti vlastite potrebe. Ako im nešto nedostaje, onda je to najčešće mehanička vuča za teške poljske radove ili za transport.

Napredna se gospodarstva mogu uzeti za praktične uzore koji služe kao rasadišta proizvodnog napretka u poljoprivredi. Poljoprivredna služba u Poljskoj je u načelu odijeljena od eksperimentalnih zavoda koji vrše ispitivanja novih tehnoloških procesa u poljoprivredi. Ona nema mogućnosti da provjerava svoja dostignuća, a prije svega nema mogućnosti da novosti demonstrira velikom broju poljoprivrednika. Ogladne metode, demonstriranje tehnoloških primjena u cilju širenja napretka u poljoprivredi upravo je neophodno. Napredna gospodarstva mogla bi biti vrlo vrijedni ogledni objekti za poljoprivrednu službu.

(S poljskog prevela
Blaženka Tićac-Kail)

¹⁸ D. Galaj i T. Hunek: op. cit.

Summary

ADVANCED FARMERS AND THEIR ROLE IN THE SOCIO-ECONOMICAL DEVELOPMENT OF VILLAGE IN POLAND

The author analyses the findings of the survey carried out in four villages in the region Plock in Poland, during 1961 and 1965. The survey was conducted by the Committee for Research of Regions under Industrialization of the Polish Academy of Science. So called advanced farms among investigated farms are those ones which operate more rationally, produce more for market, possess more modern means of production. This reflects on their standard. Their housing situation is better (more space per one member, higher quality of houses, etc.). Their household is better equipped with various home appliances, but still not so much as one would expect to.

Many data are given on knowledge and culture of the advanced farmers (general education, technical knowledge, subscription of newspapers, periodicals, etc. home libraries). Advanced farmers participate more intensively in the social life of the village. Index of social activity for all farmers amounts to 0.42 and for the advanced farmers 0.67 (calculated by dividing the number of members of each category of farm with the number of members of social organizations). Advanced farmers are strongly connected with the activity of s. c. agricultural circles and regularly appear as users of various services they offer.

In author's opinion advanced farmers should play the central role in the process of improvement of agriculture, introduction of innovations, general and technological training of farmers, intensification of social and cultural life in village.

Резюме

ПЕРЕДОВЫЕ ХОЗЯЙСТВА И ИХ РОЛЬ В РАЗВИТИИ ДЕРЕВНИ В ПОЛЬШЕ

Автор в этой статье говорит о результатах анкеты проведенной в четырех деревнях Плоцкого района в Польше. В организации Комитета для исследования района индустриализации Польской Академии наук анкета совершена дважды — 1961. и 1965. года. Из хозяйств которые отвечали на анкету, выделяются так называемые передовые хозяйства, которые ведут дело рациональнее, производят больше для рынка, обладают современными средствами для производства. Это отражается и на стандарте этих хозяйств и об этом существуют многие показатели. Жилищные условия домашних хозяйств с передовыми хозяйствами лучше, располагаемая жилищная площадь больше и качество квартир лучше. Интересное разделение хозяйств по отношению к оборудованию и то в пять категорий, а на основании того какими аппаратами и приспособлениями для хозяйства располагают эти хозяйства.

Автор обнаруживает что у сельских хозяйств плохое оборудование, а данные говорят что передовые хозяйства в этом смысле в гораздо лучшем положении, но не настолько сколько этого можно ожидать.

Автор подробно выносит данные об уровне знания и культуры передовых земледельцев. Эти данные являются формальными элементами, но показывают разновидности которые являются, имея ввиду упомянутые категории хозяйств. Общее образование передовых земледельцев выше, специальное образование тоже. Из данных о подписках на разную печать получается та же самая картина. Такой же случай с домашними библиотеками. Передовые земледельцы таким способом интенсивнее участвуют в общественной жизни деревни.

Степень участия автор измеряет так называемым указателем общественной деятельности земледельцев. Этот указатель для всех земледельцев составляет 0,42 а для передовых 0,67 (высчитан дроблением числа всех принадлежащих категории с членами общественных организаций в ней). Передовые хозяйства крепче связаны с эконоимической деятельностью земледельческих кружков и обязательно пользуются разными услугами которые они указывают.

Одним словом, автор находит что эти хозяйства должны сыграть центральную роль в улучшении сельского хозяйства в проведении новшеств и в интензификации общественной и культурной жизни в деревне.